

ПОСТМОДЕРН ЯК МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНИХ СМИСЛОВИХ ВІЙН

*Панфілов О.Ю., доктор філософських наук, професор
Кротюк В.А., кандидат філософських наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Сучасна гібридна війна характеризується особливою роллю інформації у боротьбі із супротивником. Інформаційні кампанії ведуться на глобальному, регіональному та локальному рівнях. Але гібридна війна розгорнута на всіх можливих рівнях, це не лише війна інформаційна. Це одночасно війна економічна, пропагандистська, репутаційна та смислова.

Поняття смислової війни останнім часом широко використовується у засобах масової інформації та науковій літературі (Г. Почепцов, Р. Марутян, О. Джолос, О. Пелін та інші). Г.Почепцов стверджує, що смисли управляються оцінками і цінностями минулого часу, що вони не вигадані сьогодні, їх беруть готовими з арсеналів смислового зброї, все це розташовано навколо двох полюсів: Добра і Зла. «Наше» завжди буде наближене до Добра, а «чуже» – до Зла. Сміслові війни характеризуються переосмисленням фактів на користь інтерпретатора.

Тактична мета смислової війни – зробити кожну людину своєрідним «цензором», який сам буде тлумачити факти в потрібному, керованому сенсі: все, визначене як «неправильне», відкидати, і засвоювати тільки те, що «дозволено». Стратегічна мета смислової війни – самознищення об'єкту агресії (соціальної групи, нації тощо). Отже, за своїм інструментарієм сміслові війни спрямовані на просування ідей не на пряму, а в фоновому режимі. Частково це пов'язано з небажанням викликати спротив, а з іншого боку, вони більш пасивні й можуть тривати тоді, коли ніхто, здається, війну не веде. Тобто інформаційні та віртуальні об'єкти мають два плани. Один план перебуває в полі зору реципієнта інформації, інший – ні. Якщо інформаційно-психологічні операції працюють на одному плані, то сміслові операції – на іншому.

На думку Г. Почепцова, одна з ключових відмінностей інформаційного та смислового протистоянь полягає в застосуванні принципово різних методів ведення війни: «Раніше в основі інформаційної війни стояло повідомлення, нині ж базою стає

інтерпретація... Раніше ми бачили в світі те, про що нам розповідали. Тепер ми розуміємо те, що нам інтерпретують. Складний світ вимагає тлумачень». Будь-яка знакова система має дві сторони: значення і сенс. Технократичне індустріальне суспільство віддаючи перевагу практичному значенню речей, недооцінює роль смислів. Технократи зазвичай зверхньо ставляться до гуманітаріїв, але останнім часом все частіше програють їм. Сміслова зброя здатна змінювати наявні цілі на потрібні або непотрібні, зменшувати або перебільшувати наявне значення речей та дій, легалізувати заборонене та табуйоване. Одним з практичних різновидів смислової зброї слід вважати технологію «вікно Овертону». Ця технологія дає можливість «розмивати смисли», змушувати їх не існувати у вигляді цінностей, а лише мерехтити перед противником, створювати так звану «маячну», змушувати втрачати зміст того, що відбувається навколо супротивника.

Що є методологією смислових війн? На наш погляд такою методологією є постмодернізм.

Незважаючи на різницю в тлумаченні терміна «постмодернізм», усі прибічники його застосування вбачають у ньому методологічний інструмент для визначення позиції відходу від класичного раціоналізму і модернізму. Методологічній культурі модерну близький науковий аналіз дійсності, в тому числі її соціокультурних феноменів, за допомогою лінійних категоріальних схем, утілення принципів жорсткого раціоналізму в пізнанні. До традиційних уявлень, притаманних раціоналізму модерної доби, або так званій науковій раціональності, належить образ світу, де немає оманливих ілюзій, конфліктів, недоречностей, несподіванок, непередбачуваного. Незалежно від того, чи можна уявити собі таку картину, вона не нагадує буття, яке ми емпірично відчуваємо, до якого прагнемо пристосуватись.

Навпаки, постмодернізм — заклик до подолання таких негативних феноменів суспільства епохи модерну, як «тоталітаризація» різних сфер життя, «відчуження об'єктивного знання», «лімітація» думок, дій людини різними привидами «загального», «раціонального» чи «істинного». Сучасний французький філософ Ж.-Ф. Ліотар у праці «Ситуація модерну» вказує, що закономірним наслідком панування раціоналістичних ідей стали індустріальний прогрес, тоталітарні режими, геополітичне і культурне протистояння країн і континентів, безробіття. Виокремлюючи характерні риси постмодерністського мислення, слід зазначити, що

воно антидогматичне, антитоталітарне за суттю, не сприймає ніякої абсолютизації. Критично оцінюючи будь-які форми монізму, ортодоксії, утопічних уявлень, прихованого деспотизму, воно відкриває простір для плюралізму, поліваріантності, конкуренції альтернативних парадигм. Історія філософії свідчить, що хоча раціоналізм має вирішальне значення для пізнання, проте ірраціоналізм теж відіграє не тільки негативну, але й у багатьох випадках позитивну роль, бо залучає до арсеналу пізнання методи, які поступово раціоналізуються, хоча спершу вони виглядали як суто ірраціональні.

В постмодерному дискурсі можемо виокремити декілька основних ідей:

1. Текстуалізація світу – світ сприймається як текст. Ж. Деріда стверджує, що ніщо не існує поза текстом. Ця думка є визначальною для потмодернізму. Доволі чітко її представляє український дослідник В. Єшкілев, який зазначає: «...Всі ці держави, всі ці зв'язки, вся ця комунікація мешкає в тому домі, який називається «текст»... Порівняно з цим текстом, який є вже власним царством, власною імперією із своїми законами, своїми знаками і символами, – всі ці вкраплення, більш або менш конотовані з поняттям «реальність», вони виступають тільки як цитати, гіперцитати, складні цитати, дуже складні цитати» [6]. Для опису реальності в рамках постмодернізму використовуються поняття «наратив», «текстуальність», «інтертекстуальність».

2. «Смерть суб'єкта». Оскільки усе розуміється як текст, то суб'єкт існує всередині тексту. Більше того, суб'єкт поглинається текстом. Людина постає як набір різних ідентичностей, що прив'язані до тих чи інших локально-культурних умов чи соціально-політичних контекстів. Доволі вдало становище людини в умовах постмодерну представив З. Бауман, стверджуючи, що хронічним атрибутом «постсучасного» стилю життя виявляється непослідовність дій, фрагментаризація і епізодичність різних форм активності суб'єктів. Відповідно до цього, суб'єкт перестає ставитися до себе як до чогось постійного, а постмодерні суспільства характеризуються постійним рухом, різноманітністю, змінами (сучасний «номадизм» у розумінні Ж. Делеза і Ф. Гватарі).

3. Децентралізація. В рамках постмодернізму стверджується необхідність відмовитися від європоцентризму (західну культуру, зокрема, критикують за етноцентризм, універсалізм, логоцентризм та ін.). (Пост)сучасна соціально-політична і культурна дійсність

характеризується поліцентричністю, з'являється феномен постколоніалізму.

4. «Постмодерна чуттєвість». Постмодернізм характеризується розчаруванням в ідеалах Просвітництва. Зокрема, висловлюється недовіра до Розуму, заперечуються причинно-наслідкові зв'язки та існування ціннісних абсолютів.

Постмодерна ситуація характеризується також тим, що зникають традиційні авторитети. На зміну інтелектуалам та політикам приходять спортсмени, артисти, шоумени. Досить вдало це представив італійський семіотик Умберто Еко в есеї «Очі дуче», в якому розповідає про те, як він народився. Коли лікар, який приймав пологи, здійснив необхідні чини, він подивився на результати своїх дій і промовив до матері філософа: «Подивіться, які у нього очі. Він схожий на Дуче!». Однак цю історію Умберто Еко розповідав для того, щоб окреслити певний феномен сучасної культури. Він писав: «Я задаю собі питання, що сьогодні улесливий лікар міг би сказати жінці, що народила дитину. Що плід її утроби схожий на Берлусконі. У цьому випадку він би приніс для неї неспокій, стан депресії... Лікар зі здоровим глуздом скорше порівняв би новонародженого з яким-небудь телевізійним персонажем і сказав би, що у малюка проникливі очі журналіста Бруно Веспа, глибокість думки популярного телеведучого Паоло Боноліса, посмішка актора Крістіана де Сіка». Кожна епоха, на думку У. Еко породжує власні міфи. Раніше міфом був «Державний Муж», сьогоднішня епоха міфом зробила Мужа Телевізійного.

Слід звернути увагу також на те, що постмодерне мислення є непослідовним. Ця непослідовність проявляється, зокрема, в наступному: (1) стверджуючи кінець філософії, постмодерн сам філософує, лише применшуючи завдання і вимоги філософії; (2) оголошує кінець будь-якої ідеології, але робить це фактично з позиції власної ідеології; (3) виступає за деміфологізацію цінностей західної культури, але тим самим творить власні міфи; (4) утверджуючи принцип толерантності, але нетолерантно ставиться до модерну, який заперечує і відкидає; (5) заперечує європейський гуманізм, але разом з тим приписує людині свободу морального вибору; (6) заперечує сенс історії, але фактично стверджує сенс переходу від модерну до постмодерну. До цього можемо додати також суперечності, які виявляє Оксана Пахльовська: «Постмодернізм проповідує відсутність культу, але сам імперативно нав'язує культ відсутності культу»,

«постмодернізм проголошує десакралізацію, але сам сакралізує десакралізацію».

Постмодерна ситуація впливає на характер соціально-політичного світу. Філософи намагаються по-новому представити політичний порядок. Одну із спроб здійснити це знаходимо в концепції ризому Ж. Делеза і Ф. Гватарі. Ризома (в перекладі – кореневище) – це один із основних термінів, що використовується в постмодерному дискурсі, яким позначають принципово позаструктурний та нелінійний спосіб організації цілісності. Ризома передбачає те, що семіотичні ланки різної природи поєднуються тут із надзвичайно різними способами кодування – біологічними, політичними, економічними тощо, що, у свою чергу, зумовлює не просто різні режими знаків, але й різні порядки речей.

Таким чином спираючись на постмодерний дискурс характерною рисою смислових війн постає певний базовий інструментарій – реінтерпретація; охоплення не одного сегмента населення, а всіх; більший інтерес не до факту, а до його переосмислення; мета – створити для людини власний апарат відторгнення неправильних інтерпретацій. Але якщо смислова війна триває в активному, а не пасивному модусі, комунікатор усе одно мусить внести зміни в фізичний простір, тобто зацікавлений у переносі фону в життя в тому, чи іншому вигляді. Частково його життя полегшується тим, що ми всі активно контролюємо виключно перший план, вважаючи, радше помилково, що фон у життя не переводиться. Насправді ж це відбувається, коли ми маємо справу з системною роботою, де планові результати опиняються в іншому часовому відтинку.

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯК ПІДҐРУНТЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СПРОТИВУ У “ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ”

*Калиновський Ю.Ю., доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Ефективність захисту від інформаційної агресії у сучасному світі визначається не тільки суто безпековими заходами, розвиненими технологіями, комп’ютерною та комунікаційної “гігієною”, медіаграмотністю, а також духовною та інтелектуальною міццю актора гібридного протистояння. У цьому контексті цілком очевидно, що